

Acta Juris Stetinensis

2022, nr 3 (vol. 39), 129–142
ISSN (online) 2083-4373 ISSN (print) 2545-3181
DOI: 10.18276/ais.2022.39-08

Małgorzata Myl
dr
Uniwersytet Śląski w Katowicach
e-mail: malgorzata.myl@us.edu.pl
ORCID: 0000-0003-3034-7446

Prawo do edukacji osób z niepełnosprawnościami w dobie kryzysu pandemii COVID-19. Czy lekcja została odrobiona?

Streszczenie

Celem artykułu była analiza oraz ocena sytuacji edukacyjnej osób z niepełnosprawnościami w czasie pandemii COVID-19. W artykule przedstawiono wybrane regulacje międzynarodowego prawa praw człowieka kształtujące prawo do edukacji inkluzyjnej osób z niepełnosprawnościami. Dokonano także analizy rzeczywistej sytuacji edukacyjnej tej grupy uczniów w okresie pandemicznym. Przeprowadzone badania umożliwiły zdiagnozowanie największych problemów, z którymi zmierzali się uczniowie z niepełnosprawnościami, ich rodzice oraz nauczyciele. Wykazano, że kształcenie włączające, choć zagwarantowane przez instrumenty międzynarodowe oraz krajowe, w czasie kryzysu COVID-19 nie było odpowiednio realizowane, powodując jeszcze większą dyskryminację i wykluczenie uczniów z niepełnosprawnościami.

Słowa kluczowe: prawo do edukacji, edukacja włączająca, osoby z niepełnosprawnościami, pandemia COVID-19

Wprowadzenie

Światowa Organizacja Zdrowia (dalej: WHO) 30 stycznia 2020 roku ogłosiła, że wirus SARS-CoV-2 stanowi zagrożenie zdrowia publicznego o zasięgu międzynarodowym¹. Z kolei 11 marca 2020 roku ów wirus uznany został za źródło globalnej pandemii². Państwa wprowadziły (i nadal wprowadzają) wiele obostrzeń mających na celu zahamowanie rozprzestrzeniania się wirusa oraz zmniejszenie liczby zachorowań i zgonów. Bardzo szybko stało się oczywiste, że COVID-19 jest zagrożeniem nie tylko dla zdrowia – spowodował on także kryzys gospodarczy, humanitarny, bezpieczeństwa oraz edukacji³. Szacuje się, że w kwietniu 2020 roku w 117 państwach nastąpiło całkowite zamknięcie szkół, w pozostałych zaś edukacja prowadzona była stacjonarnie tylko w określonych przypadkach. Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury (dalej: UNESCO) wskazała, że w wyniku tej sytuacji 1 134 916 281 uczniów na całym świecie dotkniętych zostało negatywnymi skutkami zamknięcia szkół, co stanowi 72% ogólnej liczby uczących się⁴. We wrześniu 2021 roku w około 27% państw szkoły pozostawały częściowo lub całkowicie zamknięte, a wiele rządów w ogóle nie przedstawiło planu ich ponownego otwarcia⁵. Tymczasem organizacje międzynarodowe oraz badacze niezmiennie ostrzegają, że przedłużający się brak pełnego dostępu do edukacji nie tylko uwidacznia istniejące w społeczeństwie różnice, lecz także pogłębia dyskryminację i wykluczenie. Wskazuje się, że zamknięcie szkół na 7 miesięcy może doprowadzić do 10-procentowego wzrostu liczby uczniów żyjących w ubóstwie⁶. Niezależnie od powyższego rządy wielu państw zdecydowały o zamknięciu (całkowitym lub

---

1 WHO, *Statement on the second meeting of the International Health Regulations (2005) – Emergency Committee regarding the outbreak of novel coronavirus (2019-nCoV)*, przyjęte 30 stycznia 2020 r., [www.who.int/news/item/30-01-2020-statement-on-the-second-meeting-of-the-international-health-regulations-\(2005\)-emergency-committee-regarding-the-outbreak-of-novel-coronavirus-\(2019-ncov\)](http://www.who.int/news/item/30-01-2020-statement-on-the-second-meeting-of-the-international-health-regulations-(2005)-emergency-committee-regarding-the-outbreak-of-novel-coronavirus-(2019-ncov)) (dostęp 10.11.2021).

2 WHO, *WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19*, przyjęte 11 marca 2020 r., www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020 (dostęp 10.11.2021).

3 UN, *United Nations Comprehensive Response to COVID-19: Saving Lives, Protecting Societies, Recovering Better*, 2020, s. 1, unsdg.un.org/sites/default/files/2020-06/UN-Response-to-COVID-19.pdf (dostęp 12.12.2021).

4 Dane szacunkowe z 13.04.2020 r. Więcej: UNESCO, *Education: From disruption to recovery*, 2020, en.unesco.org/covid19/educationresponse (dostęp 28.12.2021).

5 UNICEF, *Education and COVID-19*, 2021, <https://data.unicef.org/topic/education/covid-19> (dostęp 28.12.2021).

6 J.P. Azevedo, M. Gutierrez, R. Hoyos, J. Saavedra, *The Unequal Impacts of COVID-19 on Student Learning*, w: F.M. Reimers (red.), *Primary and Secondary Education During COVID-19: Disruptions to Educational Opportunity During a Pandemic*, Cham 2022, s. 421–459.

częściowym) szkół na 10 miesięcy i więcej (np. Boliwia – 82 tyg., Indie – 82 tyg., Argentyna – 79 tyg., Brazylia – 78 tyg., Iran – 62 tyg., Libia – 58 tyg., Polska – 43 tyg.)⁷. Utrudniony dostęp do edukacji (lub jego całkowity brak) przez tak długi okres miał druzgocący wpływ na dzieci w państwach o średnich i niskich dochodach. Organy międzynarodowe alarmują, że w tych krajach współczynnik uczniów żyjących w ubóstwie wzrósł z 50% (stan sprzed pandemii) do 70%⁸.

Przytoczone powyżej statystyki nie pozostawiają złudzeń – pandemia COVID-19 w sposób katastrofalny wpłynęła (i nadal wpływa) na realizację prawa do edukacji dla wielu milionów osób. Wprowadzenie nauki zdalnej, choć było rzeczywistą odpowiedzią na ten problem, w praktyce stworzyło nowe wyzwania. Efektywność tej formy nauki uzależniona jest bowiem od jej jakości, zasięgu, a także dostosowania do wymogów kształcenia wszystkich osób, w tym osób z niepełnosprawnościami. Uwzględnienie potrzeb oraz możliwości edukacyjnych tej grupy jest niezwykle istotne, choć uważana jest ona za mniejszość, to jednak stanowi znaczny odsetek wszystkich uczniów. Zgodnie z danymi przekazanymi przez Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci (dalej: UNICEF) w listopadzie 2021 roku około 240 milionów uczniów posiadało jakąś formę niepełnosprawności⁹. Liczba ta stale wzrasta w związku z pogłębiającymi się problemami demograficznymi i epidemicznymi¹⁰. Dowodzi to, że grupa uczniów z niepełnosprawnościami jest niebagatelna, a jej szczególne potrzeby edukacyjne winny na równi z innymi (bez dyskryminacji) pozostać w centrum uwagi decydentów także, a może zwłaszcza, w czasach wyjątkowych takich jak pandemia COVID-19. Pytanie zatem, czy i jak państwa odrobiły tę trudną lekcję?

Prawo do edukacji osób z niepełnosprawnościami – zakaz dyskryminacji

Nauka i kształcenie od dawna uznawane są za priorytety społeczności międzynarodowej. Z kolei prawo do edukacji traktowane jest jako podstawowe prawo

---

7 UNESCO, *Education: From disruption to recovery...*

8 UNESCO, UNICEF, World Bank, *The State of the Global Education Crisis: a Path to Recovery. Joint Report*, 2021, s. 5.

9 UNICEF, *Seen, Counted, Included. Using data to shed light on the well-being of children with disabilities*, 2021, s. 152.

10 WHO, *Disability and health*, 2020, www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health (dostęp 28.12.2021).

każdego człowieka, niezbędne dla realizacji innych praw¹¹. Zostało ono wyrażone *expressis verbis* w najważniejszych aktach prawa międzynarodowego praw człowieka. Wskazać można m.in. na art. 26 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka¹², art. 28 Konwencji o prawach dziecka¹³ oraz art. 13 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych¹⁴. W tym ostatnim wprost stwierdzono, że nauczanie powinno zmierzać do pełnego rozwoju osobowości i poczucia godności, a także umożliwiać efektywny udział w wolnym społeczeństwie, rozwijać rozumienie oraz tolerancję. Uznano ponadto, że edukacja (w szczególności na poziomie podstawowym oraz średnim) będzie dostępna dla wszystkich. Zakaz dyskryminacji oraz zasada równości w dostępie do nauczania wyrażone zostały także w Konwencji w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty¹⁵. Artykuł 1(a) stanowi, że pozbawienie jakiegokolwiek osoby lub grupy osób dostępu do edukacji będzie uznane za wyraz dyskryminacji. Zaznaczyć przy tym należy, że choć wskazane w konwencji wyliczenie przesłanek dyskryminacji nie zawiera bezpośredniego odwołania do niepełnosprawności, to jednak powinno być ono traktowane jako otwarty katalog¹⁶. Ponadto, zgodnie z art. 4 analizowanego aktu, państwa zobowiązane są do opracowania, rozwijania i wprowadzania w życie polityki ogólnopaństwowej, która zmierza do zapewnienia, za pomocą metod dostosowanych do warunków i zwyczajów narodowych, jednakowych możliwości i jednakowego traktowania w dziedzinie oświaty.

Równość w dostępie do edukacji dla osób z niepełnosprawnościami wyrażona została w sposób wyraźny w Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych¹⁷. Zgodnie z art. 24 państwa uznają prawo osób z niepełnosprawnościami do edukacji, a realizacja tego prawa ma następować bez dyskryminacji i na zasadach równych szans. Oznacza to, że nikt nie może zostać wykluczony z powszechnego systemu

---

11 Committee on Economic, Social and Cultural Rights, *General Comment No 13: The Right to Education*, E/C/12/1999/10, przyjęte 8 grudnia 1999, § 1.

12 Universal Declaration of Human Rights, UN General Assembly, przyjęta 10 grudnia 1948, Resolution 217 A.

13 Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r., nr 120, poz. 526).

14 Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z dnia 16 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r., nr 38, poz. 169).

15 Konwencja w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty, sporządzona w Paryżu 15 grudnia 1960 r. (Dz.U. z 1964 r., nr 40, poz. 268).

16 UNESCO, *The Right to Education for Persons with Disabilities. Monitoring of the Implementation of the Convention and Recommendation against Discrimination in Education*, 2015, s. 5.

17 Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku 13 grudnia 2006 r. (Dz.U. z 2012 r., poz. 1169).

edukacji ze względu na swoją niepełnosprawność. Co więcej, państwa mają obowiązek zapewnić włączający (inkluzyjny) system kształcenia, wykraczający poza zwykłe gromadzenie uczniów z różnych środowisk w ramach edukacji ogólnej. System ten ma bowiem na celu pełną integrację, która umożliwi osobom z niepełnosprawnościami naukę skutecznego uczestnictwa w społeczeństwie, a osobom bez niepełnosprawności korzystanie z innych doświadczeń. Indywidualne różnice wśród uczniów powinny być zatem postrzegane jako okazja do wzbogacenia nauki, a nie jedynie kolejny problem do rozwiązania. Znalazło to potwierdzenie w komentarzu ogólnym nr 4 Komitetu ds. Osób Niepełnosprawnych¹⁸, w którym podkreślono, że inkluzja osób z niepełnosprawnościami powinna być dokonywana w sposób kompleksowy i systemowy, obejmując odpowiednie reformy edukacyjne oraz strategie umożliwiające przełamywanie barier wynikających z niepełnosprawności. Komitet Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych w komentarzu ogólnym nr 13 również stwierdził, że edukacja powinna być dostępna, otwarta, przystępna oraz dająca się dostosować do potrzeb i możliwości wszystkich osób¹⁹. Edukacja włączająca jest zatem prawem ucznia, a także wyrazem poszanowania dla jego godności, autonomii oraz indywidualnych wymagań. Znalazło to wyraz także w Agendzie na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030²⁰. Państwa zobowiązały się do zapewnienia wszystkim ludziom edukacji wysokiej jakości, w tym umożliwić osobom z niepełnosprawnościami równy dostęp do oświaty oraz szkoleń zawodowych na wszystkich poziomach (cel 4). Ponadto państwa mają zagwarantować istnienie placówek edukacyjnych uwzględniających potrzeby uczniów z niepełnosprawnościami oraz zapewnić bezpieczne, efektywne i sprzyjające włączeniu środowisko nauczania.

Przytoczone powyżej dokumenty oraz zawarte w nich gwarancje wskazują, że zakaz dyskryminacji osób z niepełnosprawnościami w dostępie do edukacji jest istotny dla społeczności międzynarodowej. Niemniej realizacja tych zobowiązań napotyka liczne przeszkody i dla wielu państw stanowi realne wyzwanie, w praktyce bowiem dzieci oraz młodzież z niepełnosprawnościami często doznają większych trudności w dostępie do kształcenia. Analizy przeprowadzone przez UNESCO w 2018 roku potwierdziły, że uczniowie z niepełnosprawnościami rzadziej i krócej chodzą do szkoły oraz wielokrotnie nie uzyskują żadnego wykształcenia. Są oni także bardziej narażeni na doświadczenie przemocy, a w codziennym funkcjonowaniu

18 Committee on the Rights of Persons with Disabilities, *General comment No. 4 on the right to inclusive education*, przyjęte 25 listopada 2016 r., CRPD/C/GC/4.

19 Committee on Economic, Social and Cultural Rights, *General Comment No 13...*, § 6 et seq.

20 UN General Assembly, *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, przyjęte 25 września 2015 r., A/RES/70/1.

częściej niż uczniowie bez niepełnosprawności muszą polegać na dostępie do usług społecznych, takich jak rehabilitacja – ich przystępność zarówno wpływa na jakość życia, jak i zwiększa szanse edukacyjne²¹. Wnioski te potwierdzone zostały przez UNICEF, który w raporcie z 2021 roku stwierdził, że prawdopodobieństwo nieuczęszczania dzieci z niepełnosprawnościami do szkoły jest wyższe o 49% aniżeli wśród dzieci bez niepełnosprawności²². Te liczby ukazują smutną prawdę – dzieci oraz młodzież z niepełnosprawnościami napotykają znaczne trudności edukacyjne, a pandemia COVID-19 sprawiła, że eliminowanie różnic w dostępie do kształcenia, niełatwe w czasach normalnych, stało się obecnie jeszcze trudniejsze.

Prawo do edukacji w realiach pandemicznych

Konieczność walki z pandemią COVID-19 spowodowała, że w wielu państwach kształcenie odbywało się (i nadal obywateli) w trybie kryzysowym²³. Oznaczało to całkowite lub częściowe zamykanie szkół, a także przejście na tryb nauki zdalnej. To z kolei ujawniło słabości, zagrożenia i nierówności w dostępie do edukacji uczniów z niepełnosprawnościami. Choć trudności dotyczą obecnie wszystkich uczniów, to jednak osoby z niepełnosprawnościami są znacząco bardziej narażone na negatywne konsekwencje²⁴. Analiza obecnej sytuacji pozwala na zidentyfikowanie kilku zasadniczych problemów zarówno w skali globalnej, jak i w realiach polskich.

Pierwszą barierą utrudniającą, a czasem wręcz uniemożliwiającą osobom z niepełnosprawnościami kształcenie w czasie pandemii jest brak pełnej dostępności zdalnego nauczania. Realizacja edukacji inkluzyjnej wymaga, aby nauka, także ta w trybie kryzysowym, była osiągalna oraz przystępna dla każdego ucznia niezależnie od jego umiejętności²⁵. Oznacza to konieczność zapewnienia odpowiedniej

---

21 UNESCO Institute for Statistics, *Education and Disability: Analysis of Data from 49 Countries*, 2018, <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/ip49-education-disability-2018-en.pdf> (dostęp 5.01.2022).

22 UNICEF, *Seen, Counted, Included...*, s. 176.

23 R. Vuorikari, A. Velicu, S. Chaudron, R. Cachia, R. Di Gioia, *How families handled emergency remote schooling during the Covid-19 lockdown in spring 2020*, Luxembourg 2020, ec.europa.eu/jrc/en/publication/eur-scientific-and-technical-research-reports/howfamilies-handled-emergency-remote-schooling-during-covid-19-lockdown-spring-2020 (dostęp 5.01.2022).

24 UN, *Policy Brief: A Disability-Inclusive Response to COVID-19*, 2020, s. 5; UNICEF, *All Means All – How to support learning for the most vulnerable children in areas of school closures*, 2020, https://sites.unicef.org/disabilities/files/All_means_All_-_Equity_and_Inclusion_in_COVID-19_EiE_Response.pdf (dostęp 6.01.2022).

25 World Bank, *Pivoting the Inclusion: Leveraging Lessons from the COVID-19 Crisis for Learners with Disabilities*, 2020, s. 41.

infrastruktury oraz pomocy technicznej (w tym łączności), a także zindywidualizowanego wsparcia dostosowanego do umiejętności i potrzeb edukacyjnych osób z niepełnosprawnościami. Tymczasem uczniowie oraz nauczyciele zgodnie podkreślają, że napotykać obecnie ogromne trudności związane z brakiem dostępu do Internetu lub do właściwego sprzętu²⁶. Zwracają ponadto uwagę na nieodpowiednie programy oraz urządzenia, które są trudne w obsłudze dla osób z niepełnosprawnościami, zwłaszcza z niepełnosprawnością intelektualną²⁷. Wiele narzędzi używanych w ramach nauki zdalnej nie uwzględnia specjalnych potrzeb analizowanej grupy uczniów, np. nie są dostosowane do osób z problemami mowy bądź słuchu lub też do osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu²⁸. Rodzi to niebagatelne trudności w dostępie do edukacji, a także powoduje dalszą dyskryminację uczniów z niepełnosprawnościami oraz pogłębia ich wykluczenie cyfrowe²⁹. Podobne skutki powoduje brak wsparcia dla nauczycieli w pozyskiwaniu oraz podnoszeniu umiejętności cyfrowych niezbędnych dla zapewnienia indywidualnego wsparcia dla osób z niepełnosprawnościami. Organizacje międzynarodowe oraz badacze podkreślają, że pandemia COVID-19 w sposób znaczący odsłoniła problem niskich kompetencji cyfrowych nauczycieli, będący w przeważającej mierze konsekwencją braku szkoleń oraz wsparcia merytorycznego w tym zakresie³⁰. To z kolei miało negatywne przełożenie na realizację edukacji włączającej uczniów z niepełnosprawnościami³¹. Znalazło to także potwierdzenie w realiach polskich. Z raportu Najwyższej Izby Kontroli wprost wynika, że do najpoważniejszych wyzwań edukacyjnych osób z niepełnosprawnościami w czasie pandemii należą właśnie kwestie

---

26 Inclusion Europe, *Lack of education for children with intellectual disabilities made worse in the Coronavirus emergency. Report*, 2020, s. 2–3.

27 Ibidem.

28 K. Patel, *Mental health implications of COVID-19 on children with disabilities*, „Asian Journal of Psychiatry” 2020, nr 54, s. 27; P. Lewandowska, *Dostępność edukacji zdalnej dla uczniów z niepełnosprawnością słuchową w kl. I –VIII*, w: E. Domagała-Zyśk (red.), *Zdalne uczenie się i nauczanie a specjalne potrzeby edukacyjne. Z doświadczeń pandemii COVID-19*, Lublin 2020, s. 13–14.

29 C.M.D. Toquero, *Inclusions of People with Disabilities amid COVID-19: Laws, Interventions, Recommendations*, „Multidisciplinary Journal of Educational Research” 2020, nr 10 (2), s. 172.

30 H. Dickinson, S. Yates, *More than isolated: The experience of children and young people with disability and their families during COVID-19 pandemic. Report on CYDA's 2020 COVID-19 (Coronavirus) and children and young people with disability*, 2020, s. 25, www.cyda.org.au/images/pdf/covid_report_compressed_1.pdf (dostęp 6.01.2022); U. Toseeb, K. Asbury, A. Code, L. Fox, E. Deniz, *Supporting Families with Children with Special Educational Needs and Disabilities During COVID-19*, PsyArXiv, 2021, s. 5.

31 UNESCO, *Understanding the impact of COVID-19 on the education of persons with disabilities. Challenges and opportunities of distance education*, 2021, s. 8.

cyfrowe, w tym brak dostępnych materiałów online oraz brak umiejętności korzystania z narzędzi internetowych³².

Kształcenie zdalne oraz izolacja odsłoniły także problemy natury psychologicznej: wielu uczniów i nauczycieli doznało ekstremalnego przemęczenia, stresu, a także poczucia osamotnienia. I choć problemy psychologiczne nie dotyczyły tylko uczniów z niepełnosprawnościami, to jednak w obrębie badanej grupy były one niewspółmiernie duże³³. Zamknięcie szkół spowodowało bowiem radykalną zmianę w codziennej rutynie. Tymczasem dla wielu osób z niepełnosprawnościami zachowanie ustalonych schematów postępowania jest niezwykle istotne, a nawet najmniejsze ich zmiany powodują lęk i rozdrażnienie (zwłaszcza u osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu)³⁴. Nauczanie w domu nierzadko było więc źródłem dużego stresu, a także rodziło niezrozumienie aktualnej sytuacji oraz powodowało trudności w zmianie nastawienia i chęci do nauki. Z kolei brak kontaktu z rówieśnikami skutkowało pozbawieniem pozytywnych bodźców oraz poczuciem osamotnienia. W efekcie zauważono, że wielu uczniów z niepełnosprawnościami doświadczyło blokady w przyswajaniu wiedzy, co przełożyło się na ich regres³⁵, a także pogłębiło trudności w radzeniu sobie z kryzysami³⁶.

Powyżej wskazane bariery oraz problemy w kształceniu osób z niepełnosprawnościami potęgowane były przez znikome lub nieistniejące wsparcie ze strony władz krajowych, a także wskutek chaosu informacyjnego. W wielu państwach rządzący przekazywali informacje społeczeństwu podczas wystąpień na konferencjach prasowych, w efekcie czego uczniowie, rodzice oraz nauczyciele dowiadywali się o kolejnych zmianach z przekazów medialnych. Rodziło to poczucie niezrozumienia, frustracji, a także zlekceważenia³⁷. Zabrakło bowiem dialogu i konsultacji dotyczących sytuacji edukacyjnej osób z niepełnosprawnościami, które powinny być obligatoryjne w sytuacjach kryzysowych. Kolejnym problemem w wielu państwach

32 NIK, *Kształcenie w szkołach specjalnych. Informacje o wynikach kontroli*, KNO.430.001.2020, nr ewid. 168/2020/P/20/021/KNO, przyjęte 5 listopada 2020 r., s. 17–18, 45–46.

33 Inclusion Europe, *Lack of education...*, s. 6.

34 M. Kocjeko, *Sytuacja dzieci z niepełnosprawnościami w czasie pandemii COVID-19 – analiza intersekcyjna*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka” 2021, nr 20 (2), s. 80.

35 Inclusion Europe, *Lack of education...*, s. 6.

36 R. Aishworiya, Y.Q. Kang, *Including Children with Developmental Disabilities in the Education During the COVID-19 Pandemic*, „Journal of Autism and Developmental Disorders” 2020, s. 1–4; V. Schiariti, *The human rights of children with disabilities during health emergencies: the challenge of COVID-19*, „Developmental Medicine & Child Neurology” 2020, nr 62 (6), s. 661.

37 A. Buchner, M. Wierzbicka, *Edukacja zdalna w czasie pandemii. Raport*, SpołEd Projekt Centrum Cyfrowego, s. 55, https://centrumcyfrowe.pl/wp-content/uploads/sites/16/2020/11/Raport_Edukacja-zdalna-w-czasie-pandemii.-Edycja-II.pdf (dostęp 6.01.2022).

był brak systemowego wsparcia dla analizowanej grupy uczniów oraz ich rodzin, np. brak państwowej platformy do edukacji zdalnej, umożliwiającej standaryzację tego procesu oraz inkluzję i wyrównanie szans, a także brak wsparcia dla rodziców (którzy nierzadko sami należą do grupy osób z mniejszymi szansami). Wskazane problemy znalazły odzwierciedlenie także w realiach polskich; nawet pobieżna analiza działań rządu oraz wprowadzonych obostrzeń pozwala stwierdzić, że kwestia edukacji dzieci oraz młodzieży z niepełnosprawnościami w czasie pandemii COVID-19 nie była przedmiotem aktywnego zaangażowania państwa. Trzeba przy tym podkreślić, że zgodnie z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 20 marca 2020 roku (z późn. zm.)³⁸ niektóre zajęcia rewalidacyjno-wychowawcze oraz zajęcia dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym mogły być prowadzone stacjonarnie, niemniej decyzja o uczestnictwie w nich zależała od rodziców oraz była związana z aktualną sytuacją epidemiczną i przestrzeganiem zasad bezpieczeństwa. W praktyce zajęcia te bardzo często były odwoływane w porozumieniu z organem prowadzącym jednostkę systemu oświaty, powodując chaos oraz utrudniając kształcenie osób z niepełnosprawnościami. Brak systemowego rozwiązania uwidaczniał się także w komunikatach MEN, w których nierzadko w ogóle nie uwzględniano sytuacji edukacyjnej analizowanej grupy uczniów. Przykładem może być konferencja Ministra Edukacji i Nauki inaugurująca program wsparcia psychologiczno-pedagogicznego dla uczniów i nauczycieli w czasie pandemii, podczas której w żaden sposób nie odniesiono się do szczególnie trudnej sytuacji dzieci z niepełnosprawnościami. Warto przy tym zaznaczyć, że takie działania (lub brak działań) rządzących powodują negatywne konsekwencje nie tylko wobec uczniów, lecz także wobec nauczycieli. Zaledwie 5% nauczycielek i nauczycieli w Polsce deklaruje, że ma poczucie, iż otrzymało od MEN wsparcie merytoryczne w trakcie edukacji zdalnej, z kolei na otrzymanie wsparcia psychologicznego wskazało zaledwie 1%³⁹.

Edukacja inkluzyjna w czasie COVID-19 – trudna lekcja do odrobienia

Szczególne sytuacja osób z niepełnosprawnościami oraz napotykanne przez nie bariery w dostępie do edukacji w czasie pandemii COVID-19 nie uszły uwadze organów organizacji międzynarodowych. Niejednokrotnie wzywały one państwa

---

38 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie szczególnych rozwiązań w okresie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz.U. z 2020 r., poz. 493).

39 A. Buchner, M. Wierzbicka, op. cit., s. 53.

do uwzględnienia potrzeb i możliwości osób z niepełnosprawnościami w ogólnokrajowych politykach i programach, a także do realnego umożliwienia im korzystania z nauki. Przykładem może być rezolucja Parlamentu Europejskiego przyjęta w lipcu 2020 roku w sprawie praw osób z niepełnosprawnością intelektualną oraz ich rodzin w dobie kryzysu związanego z pandemią COVID-19⁴⁰. W odniesieniu do edukacji organ podkreślił potrzebę wykorzystania innowacyjnych technologii i aplikacji cyfrowych, a także konieczność umożliwienia rzeczywistego nauczania na odległość. Instytucja wezwała państwa członkowskie do podjęcia niezbędnych kroków w celu zagwarantowania edukacji oraz ciągłości usług opiekuńczych i usług wsparcia dla osób z niepełnosprawnością intelektualną zgodnie z zasadami i standardami wypracowanymi na arenie międzynarodowej.

Konieczność zastosowania systemowego podejścia do edukacji osób z niepełnosprawnościami w czasie pandemii COVID-19 stała się również przedmiotem rozważań Rady Europy. Podczas spotkania Rady Ministrów zorganizowanego w październiku 2020 roku przyjęto deklarację⁴¹, w której podkreślono potrzebę pogłębionej współpracy władz państwowych, nauczycieli, rodziców oraz uczniów. Ministrowie zaznaczyli, że niezbędne jest zapewnienie równości szans, a także dostępności oraz wysokiej jakości edukacji włączającej, wskazując równocześnie, iż odpowiedzialnymi w tym zakresie są rządzący. Strategie państwowe, przyjmowane w odpowiedzi na COVID-19, muszą bowiem realizować cel 4 Agendy na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030 oraz uwzględniać współpracę z międzynarodowymi organami.

Podobne konkluzje przedstawił Sekretarz Generalny ONZ António Guterres, który w swoim raporcie z maja 2020 roku wprost stwierdził, że kształcenie na odległość osób z niepełnosprawnościami powinno być dla nich w pełni dostępne i mieć charakter włączający⁴². W celu realizacji tego założenia państwa muszą podjąć działania umożliwiające analizowanej grupie uczniów kontynuację nauki w czasie pandemii, m.in. poprzez dostarczenie specjalistycznego sprzętu wspomagającego edukację zdalną, opracowanie precyzyjnych wytycznych dla nauczycieli oraz rodziców, a także dostosowanie materiałów i programów edukacyjnych do

---

40 Rezolucja Parlamentu Europejskiego 2020/2680(RSP) z dnia 8 lipca 2020 roku w sprawie praw osób z niepełnosprawnością intelektualną oraz ich rodzin w dobie kryzysu związanego z pandemią COVID-19.

41 Committee of Ministers, *The education response to the COVID crisis. Political declaration*, Informal Conference of Ministers of Education organised under the Greek Chairmanship of the Committee of Ministers, 29.10.2020, <https://rm.coe.int/the-education-response-to-the-covid-crisis-political-declaration-for-t/16809fee7a>, (dostęp 7.01.2022).

42 UN, *A Disability – Inclusive Response to COVID-19...*, s. 14.

potrzeb oraz możliwości uczących się. Sekretarz Generalny zwrócił ponadto uwagę na konieczność uwzględnienia przez państwa w politykach powrotowych działań inkluzyjnych, które mogą obejmować m.in. przeprowadzenie zajęć naprawczych lub wyrównawczych⁴³. Raport SG spotkał się z odpowiedzią państw, które zgodziły się, że zapewnienie osobom z niepełnosprawnościami integracji oraz rzeczywistego dostępu do kształcenia jest kluczowe, a w związku z tym powinno pozostać w centrum zainteresowania rządzących zarówno przy podejmowaniu działań doraźnych, jak i przy planowaniu programów naprawczych⁴⁴.

Na konieczność uwzględnienia elementów inkluzyjnych w aktualnych oraz przyszłych metodach edukacji zdalnej wskazali także badacze zrzeczeni w ramach UNESCO Chair in ICT4D. Zgodnie stwierdzili, że dotychczasowe metody okazały się niewystarczające i nieodpowiadające na potrzeby uczniów z niepełnosprawnościami, a w związku z tym konieczne jest wyciągnięcie odpowiednich wniosków na przyszłość⁴⁵. Z tego powodu dalsze kształcenie w czasie pandemii COVID-19 oraz w czasach popandemicznych wymaga od państw zastosowania technologii w pełni dostosowanej do potrzeb i możliwości uczniów, a także całkowicie dostępnej. Niezwykle istotne w tym zakresie jest rozróżnianie przez decydentów narzędzi technologii wspomagającej naukę oraz narzędzi gwarantujących pełną inkluzję osób z niepełnosprawnościami. To właśnie te narzędzia umożliwiają analizowanej grupie uczniów realizację prawa do edukacji także w czasie pandemii COVID-19⁴⁶. Ekspertki podkreślili ponadto potrzebę przeprowadzenia wielu szkoleń dla nauczycieli, rodziców oraz samych dzieci i młodzieży w zakresie prawidłowego korzystania z technologii cyfrowej oraz narzędzi edukacji zdalnej.

Wnioski

Trwająca od początku 2020 roku pandemia COVID-19 spowodowała potężny kryzys nie tylko w obszarze zdrowia publicznego, lecz także gospodarki, humanitarny,

---

43 Ibidem, s. 15.

44 Statement by 138 Member States and Observers, *Disability - inclusive response to COVID-19 - Towards a better future for all. A response to the Secretary-General's Policy Brief*, www.un.org/development/desa/disabilities/wp-content/uploads/sites/15/2020/05/Joint-statement-Disability-inclusive-response-to-COVID-19.pdf (dostęp 7.01.2022).

45 T. Unwin, *Education for the Most Marginalised post-COVID-19: Guidance for governments on the use of digital technologies in education*, London 2020, Guidance Note 4, s. 3, <https://edtechhub.org/wp-content/uploads/2020/09/Education-for-the-most-marginalised-Report-Guidance-note-4-v8.pdf> (dostęp 8.01.2022).

46 Ibidem.

bezpieczeństwa oraz edukacji. Państwa podjęły wiele działań mających na celu zminimalizowanie skutków pandemii i choć wciąż jest za wcześnie na podsumowania, to jednak można podjąć próbę oceny dotychczasowych rozwiązań. Sprawdzianem dla państw z pewnością było i nadal jest realizowanie prawa do edukacji w trybie kryzysowym, a zwłaszcza kształcenie włączające osób z niepełnosprawnościami. Edukacja inkluzyjna, która uznawana jest za jeden z celów i priorytetów społeczności międzynarodowej, w czasie pandemii COVID-19 była ogromnym wyzwaniem. Istniejące regulacje prawne wprawdzie gwarantują osobom z niepełnosprawnościami włączający dostęp do edukacji, jednak nie wskazują, w jaki sposób ma być on realizowany w czasie kryzysu. Tymczasem pandemia nie tylko obnażyła wszystkie słabości systemu wsparcia oraz systemu edukacji osób z niepełnosprawnościami, lecz także stworzyła całkiem nowe problemy. Koncentrują się one głównie wokół braku pełnej dostępności nauczania zdalnego, braku odpowiednich kompetencji cyfrowych zarówno uczniów z niepełnosprawnościami, jak i nauczycieli oraz rodziców, a przede wszystkim wokół braku odpowiedniego wsparcia i zaangażowania ze strony państwa. I choć organy organizacji międzynarodowych zwracają uwagę na sytuację osób z niepełnosprawnościami w czasie pandemii COVID-19, to jednak są to działania niewystarczające. Główne starania powinny być podejmowane przez władze krajowe, które muszą przyjąć jasną i systemową strategię dotyczącą ochrony praw osób z niepełnosprawnościami w czasie pandemii.

Tymczasem wiele państw – komunikując swoje działania dotyczące edukacji w czasie pandemii – pomijało sytuację uczniów z niepełnosprawnościami. Brak jasnych wytycznych i publikowanych z wyprzedzeniem rozporządzeń wprowadzał w wielu państwach chaos organizacyjny, którego konsekwencje ponosili rodzice, nauczyciele i specjaliści, a wreszcie same dzieci i młodzież. Co więcej, w przypadku osób z niepełnosprawnościami dodatkowym problemem było niewielkie rozpoznanie specyfiki ich sytuacji oraz szczególnych potrzeb. Należy zatem stwierdzić, że potrzeby edukacyjne analizowanej grupy uczniów nie zostały przez państwa odpowiednio uwzględnione w odpowiedzi na kryzys spowodowany COVID-19 i związane z nim lockdowny. W konsekwencji prawo do edukacji dzieci z niepełnosprawnościami w czasie COVID-19 znalazło się w wielu państwach poza obszarem efektywnego działania, potęgując tym samym szczególną wrażliwość tej grupy oraz jej wykluczenie. Trzeba jednak pamiętać, że pandemia wciąż trwa, a powodowane nią wyzwania są nadal aktualne. Trudna lekcja dostępu do edukacji uczniów z niepełnosprawnościami wciąż może być należycie odrobiona. Kluczowe w tym zakresie wydaje się jednak przyjęcie systemowego podejścia do analizowanego zagadnienia oraz pełna współpraca władz krajowych z uczniami, nauczycielami oraz rodzicami.

Bibliografia

- Aishworiya R., Kang Y.Q., *Including Children with Developmental Disabilities in the Education During the COVID-19 Pandemic*, „Journal of Autism and Developmental Disorders” 2020.
- Azevedo J.P., Gutierrez M., Hoyos R., Saavedra J., *The Unequal Impacts of COVID-19 on Student Learning*, w: F.M. Reimers (red.), *Primary and Secondary Education During COVID-19: Disruptions to Educational Opportunity During a Pandemic*, Cham 2022.
- Buchner A., Wierzbicka M., *Edukacja zdalna w czasie pandemii. Raport*, SpołEd Projekt Centrum Cyfrowego, https://centrumcyfrowe.pl/wp-content/uploads/sites/16/2020/11/Raport_Edukacja-zdalna-w-czasie-pandemii.-Edycja-II.pdf.
- Dickinson H., Yates S., *More than isolated: The experience of children and young people with disability and their families during COVID-19 pandemic. Report on CYDA's 2020 COVID-19 (Coronavirus) and children and young people with disability*, 2020, www.cyda.org.au/images/pdf/covid_report_compressed_1.pdf.
- Kocjeko M., *Sytuacja dzieci z niepełnosprawnościami w czasie pandemii COVID-19 – analiza intersekcyjna*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka” 2021, nr 20 (2).
- Lewandowska P., *Dostępność edukacji zdalnej dla uczniów z niepełnosprawnością słuchową w kl. IV–VIII*, w: E. Domagała-Zyśk (red.), *Zdalne uczenie się i nauczanie a specjalne potrzeby edukacyjne. Z doświadczeń pandemii COVID-19*, Lublin 2020.
- Patel K., *Mental health implications of COVID-19 on children with disabilities*, „Asian Journal of Psychiatry” 2020, nr 54.
- Schiariti V., *The human rights of children with disabilities during health emergencies: the challenge of COVID-19*, „Developmental Medicine & Child Neurology” 2020, nr 62 (6).
- Toquero C.M.D., *Inclusions of People with Disabilities amid COVID-19: Laws, Interventions, Recommendations*, „Multidisciplinary Journal of Educational Research” 2020, nr 10 (2).
- Toseeb U., Asbury K., Code A., Fox L., Deniz E., *Supporting Families with Children with Special Educational Needs and Disabilities During COVID-19*, PsyArXiv, 2021.
- Unwin T., *Education for the Most Marginalised post-COVID-19: Guidance for governments on the use of digital technologies in education*, London: EdTech Hub, 2020, Guidance Note 4, <https://edtechhub.org/wp-content/uploads/2020/09/Education-for-the-most-marginalised-Report-Guidance-note-4-v8.pdf>.
- Vuorikari R., Velicu A., Chaudron S., Cachia R., Di Gioia R., *How families handled emergency remote schooling during the Covid-19 lockdown in spring 2020*, Luxembourg 2020.

Right to education of persons with disabilities during the COVID-19 pandemic crisis. What has been the hard lesson to learn?

Abstract

The paper aims to analyse and evaluate the educational situation of pupils with disabilities during the COVID-19 pandemic. For this reason, selected regulations of international human rights law that shape the right to inclusive education are presented. Secondly, the actual educational situation of persons with disabilities during the pandemic is analyzed. Moreover, selected actions of international organizations and national authorities regarding education during COVID-19 are evaluated. The research contributed to identifying the main problems that pupils, parents and teachers had to face during online education. It is demonstrated that despite the fact that inclusive education is guaranteed by international and national law, it was not effectively conducted during the pandemic. This, in turn, deepened the discrimination and exclusion of pupils with disabilities.

Keywords: right to education, inclusive education, persons with disabilities, COVID-19 pandemic

CYTOWANIE

Myl M., *Prawo do edukacji osób z niepełnosprawnościami w dobie kryzysu pandemii COVID-19. Czy lekcja została odrobiona?*, „Acta Iuris Stetinensis” 2022, nr 3 (vol. 39), 129–142, DOI: 10.18276/ais.2022.39-08.